

УДК 371.124

DOI 10.31499/2618-0715.1(10).2023.282285

СОЦІАЛЬНА ЗРІЛІСТЬ – ЯКІСТЬ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Радул Валерій, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри права та соціально-гуманітарних дисциплін Льотної академії Національного авіаційного університету

ORCID: 0000-0001-5354-9142

E-mail: valerijradul@gmail.com

У педагогічному аналізі категорії «соціальна зрілість особистості» ми виходимо з тези, що єдність усвідомлення навколишнього світу і його оцінки визначаються в кінцевому підсумку його практичною перетворювальною діяльністю як активного суб'єкта соціальних процесів. Результати педагогічного впливу можна вивчати за динамікою розвитку окремих якостей особистості: або знання, вміння, або компоненти світогляду – переконання, ідеали, або за моральними якостями – дисциплінованість, колегіальність тощо, які розглядаються як глибинні якості особистості. Однак особистість формується цілісно і потрібно «бачити» динаміку її цілісної зміни. Тому в педагогів виникає зацікавленість у пошуках категорій, які характеризують цілісний розвиток особистості.

Ключові слова. Особистість, зрілість, соціальна зрілість, діяльність, процес, вплив, якість, цілісність, розвиток.

SOCIAL MATURITY – THE QUALITY OF PERSONALITY DEVELOPMENT

Radul Valerii, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor, Professor of the Department of Law and Social Humanitarian Disciplines, Flight Academy of the National Aviation University.

ORCID: 0000-0001-5354-9142

E-mail: valerijradul@gmail.com

In the pedagogical analysis of the category «social maturity of the personality», we proceed from the thesis that the unity of the surrounding world and its evaluations are ultimately determined by its practical, transformative activity as an active subject of social processes.

In the study of the effectiveness of the system of pedagogical influences as the main indicator of the personality holistic development, a category should appear that can be compared with the general influence of the social environment in relation to education. Such category is the social maturity of the personality. The social maturity of the personality includes the concept of «education». It reflects the connection with the content of the local education system of the educational institution.

As a pedagogical phenomenon, the social maturity of the personality is revealed when its development is studied in connection with the content of objective and subjective factors.

Practically all changes in the structure of the social maturity of the personality occur in a certain order in connection with the purposefulness of education. Therefore, researchers are not interested in the development of neoplasms in the personality structure, but their dependence on the system of pedagogical influences in unity with the factors of the social environment that determine them.

In this regard, the social maturity of the personality is characterized primarily by those qualities that activate the self-regulation of social behavior and human activity in specific socio-historical conditions. Social maturity is the result of the formation of these personal qualities by means of education in the conditions of specific social environment and which is materialized in socially significant activities.

The social maturity of the personality at each stage of his / her development reveals the ability to determine a certain ratio of self-determination, activity and responsibility in various life types. In

fact, such processes appear on the basis of education, which in turn contribute to the development of the personality mental characteristics, lead to the emergence of new qualities in accordance with the organized influence of educators and the social environment factors.

Keywords: *Personality, maturity, social maturity, activity, process, influence, quality, integrity, development.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Категорія «соціальна зрілість особистості» використовується вченими всіх суміжних з педагогікою наук. Самі ж педагоги в науковій літературі недостатньо акцентували увагу на означенні педагогічного аспекту поняття соціальної зрілості особистості молоді.

Соціальна зрілість характеризує стан розвитку особистості, є не що інше, як певна система. В нашому підході поняття соціальної зрілості розглядається через взаємозв'язок трьох системотвірних її елементів – соціальне самовизначення, соціальну активність і соціальну відповідальність особи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема соціальної зрілості майбутніх фахівців стала предметом вивчення багатьох зарубіжних і вітчизняних науковців. Для її аналізу розглянуто такі категорії: зрілість (Г. Оллпорт, А. Реан, В. Сафін, О. Штепа, Г. Яворська та ін.); соціальна зрілість (М. Лебедик, С. Поліщук, В. Радул, Х. Ремшміт та ін.); професійна зрілість (В. Бодров, Л. Канішевська, Д. Сьюпер, Г. Яворська та ін.), соціально-професійна зрілість (С. Данилов, М. Лебедик Л. Канішевська, В. Радул, Г. Яворська та ін.).

Мета статті. На основі тривалих досліджень проблеми соціальна зрілість особистості хочемо показати її взаємозв'язки та взаємовпливи з іншими характеристиками розвитку особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Основний висновок, який існує в більшості наукових досліджень, що мають безпосередній стосунок до поняття «соціальна зрілість особистості», є висновок про те, що особистість є суб'єктом діяльності людини, яка зі свого боку спрямована на перетворення навколишньої дійсності.

Особистість розглядається педагогами як індивідуальне, специфічне утворення.

Суспільство, як соціальне середовище людини, відображає сукупність об'єктивних, функціонуючих поза особистістю соціальних інститутів, норм, традицій.

Існування особистості можна уявляти як єдність різноманітних, діючих соціальних явищ. Згідно із соціальними концепціями людина має своє фізичне тіло та штучні органи, які вона підсилює та ускладнює на основі взаємин з іншими індивідами.

За своєю природою особистість, як соціальне утворення, водночас відтворює відбиток біологічної організації людини. Необхідною і достатньою умовою народження особистості є соціальний фактор, де участь людини у суспільному житті, її взаємовідносини з іншими людьми характеризуються активністю, самовираженням і самовизначенням. Ці якості особистості визначають міру соціальної зрілості особистості.

Кожна людина засвоює конкретно-історичні форми і способи пізнання світу й формує тим самим індивідуальну, неповторну особистість у культурному змісті, сформовану власним життєвим досвідом і способами його пізнання. У психологічній і філософській літературі ця проблема історично розв'язувалася як проблема взаємовпливу об'єктивних і суб'єктивних факторів розвитку особистості.

Визначення проблеми соціально зрілої особистості через призму взаємозв'язку зовнішніх та внутрішніх впливів на її розвиток пов'язане з актуалізацією світоглядної проблематики, а також, у значній мірі, із завданнями врахування зростаючого значення суб'єктивного фактора в суспільному житті, що знаходить вираження в дослідженнях співвідношення особистості і суспільства, особистості як суб'єкта культури, у спробах побудови теорії особистості та педагогічному аспекті її реалізації. Від того, наскільки

соціально зрілою буде людина, так вона і визначатиме своє існування в реальній дійсності.

Соціальна природа людини тісно пов'язана із властивостями людини, що притаманні їй як культурній істоті. Моральна, політична, професійна та інші види людської культури педагоги розглядають як основний зміст розвитку цілісної особи людини, її соціальної зрілості. Цей підхід дозволяє виділити відповідні види соціальної зрілості особи – моральна зрілість, політична, професійна, екологічна та інші. Це означає, що модель соціальної зрілості особистості повинна розкривати зміст соціального самовизначення, соціальної активності й соціальної відповідальності через зміст основних складових людської культури.

Реальна дійсність, у якій існує людина, – це та, що історично виникла сукупність форм спільної діяльності, в межах якої зберігаються і передаються з покоління в покоління накопичені людством багатства матеріальної і духовної цінності культури. Культурний розвиток особи, відповідно до різних наукових концепцій відбувається у певній послідовності, так кожна психічна функція проходить зовнішню стадію, оскільки вона від початку є соціальною. Отже, встановлюються тісні міжіндивідуальні контакти у зв'язку з більшим проникненням у взаємостосунки людей. На цій основі відбувається зростання самостійності молодшої людини, ускладнення її внутрішнього світу і формування його властивостей.

Тому на кожному віковому етапі необхідно формувати комплексну, багатопланову діяльність, точніше динамічну систему діяльностей, кожна з яких розв'язує своє спеціальне завдання яке відповідає соціальним сподіванням.

Як відомо, діяльність людини реалізується у трьох характерних для неї сферах – праці, спілкуванні й пізнанні. Тому при визначенні провідної діяльності потрібно акцентувати увагу трьох сторонах її змісту, що досягається шляхом встановлення співвідношення трьох видів діяльності, а не виокремлювати якусь одну з них. Цей підхід використовується нами в методиці педагогічного аналізу соціальної зрілості особистості.

Людина стає культурною за умови належності до культурних характеристик найближчого їй суспільного життя, але при цьому вона повинна стати суб'єктом людської культури. Це можливо лише в тому разі, якщо світоглядна свідомість стає безпосередньою діяльністю особистості або її внутрішнім духовним світом. Тому культура особистості визначається насамперед тим, наскільки в її індивідуальній поведінці зберігаються освіченість особистості з рівнем наукового світогляду, вихованням соціальної зрілості особистості, і її практичне вміння знаходиться в прямій залежності від ступеня культурного розвитку людини і її духовного світу в цілому.

Ми виходимо з поділу не на матеріальну і духовну культуру, а на види: моральна, трудова, політична, екологічна тощо. Це передбачає єдність матеріального і духовного.

У процесі засвоєння особистістю культури, основою якої є світогляд, досягається цілеспрямоване формування суспільно значущих якостей, передусім соціальної активності, відповідальності й самовизначення. Саме ці якості особистості забезпечують включення особистості в реально існуючу дійсність. На основі цього механізму досягається передання з покоління в покоління накопичених людством багатств матеріальної і духовної культури, утворення нових культурних цінностей.

При формуванні соціальної зрілості особистості виробляється певна система орієнтацій особистості на наявні в суспільстві цінності. Суть проблеми побудови моделі ціннісних орієнтацій зводиться до того, щоб виділити ту властивість системи «особистість – суспільство», яка є системоювірною. Найбільш важливими для людини є соціальні установки, які визначають мету й засоби її діяльності.

Ціннісні орієнтації доцільно уявити як внутрішнє начало людської діяльності. У цьому напрямку процес формування ціннісної орієнтації особистості є формування особистості в умовах її соціального оточення. Ціннісна орієнтація є стійким і цілісним

соціальним утворенням, в якому сконцентровується увесь досвід, нагромаджений людством протягом свого існування.

У педагогічному процесі ціннісна орієнтація показує, до якої міри індивід здатний усвідомити суспільні наслідки своєї діяльності. Таке усвідомлення можна виділити як інтегральну якість, що характеризує соціальну зрілість особистості. При такому підході ціннісна орієнтація розглядається як ознака соціальної зрілості особистості і як основний елемент її свідомості й самосвідомості.

Засвоєння культурних цінностей, успадкованих від попередніх поколінь, є необхідною умовою формування активного ставлення людини до зовнішніх умов.

Соціальна активність, відповідальність і самовизначення дають можливість говорити про соціальну зрілість особистості як про органічну єдність цих властивостей особистості на більш високому рівні її розвитку.

Соціальна зрілість має тісний зв'язок із психічною зрілістю людини.

Аналіз наукової літератури показав, що соціальна зрілість розглядалася лише через призму однієї з її критеріальних характеристик – самовизначення, активності й відповідальності. При розробці методики вивчення соціальної зрілості особистості використовуємо підхід М. Лебедика [3]. Він запропонував розглядати соціальну зрілість особистості як систему взаємозв'язку певних виявлень у сфері праці, спілкування і пізнання соціального самовизначення, соціальної активності й соціальної відповідальності майбутнього вчителя. Ця теоретична модель знаходить підтвердження у результатах дослідження філософів, соціологів і психологів, які вивчали соціальне самовизначення, соціальну активність і соціальну відповідальність особистості молоді, яка навчається та працює.

Розглядаючи процес формування соціальної зрілості особистості слід вважати, що він починається з моменту існування людського індивіда і визначає подальшу його орієнтацію в реально існуючій дійсності.

У науковому полі України здійснено кілька досліджень іншими науковцями, які вивчають різні аспекти проблеми соціальної зрілості. Так, М. Лебедик першим в Україні розпочав використовувати категорію соціальна зрілість стосовно учнівської та студентської молоді. Він, зі своїми колегами розробив методику діагностики соціальної зрілості як якості особистості [4].

Докторське дослідження Г. Яворської присвячене проблемі формування соціально-професійної зрілості курсантів вищих навчальних закладів МВС [6].

Проблеми виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності досліджує Л. Канишевська [1].

Педагоги, як і психологи, розглядають соціальне становлення особистості як складний процес пристосування підростаючого покоління до життя, певної соціальної спільності. Тому в психолого-педагогічних публікаціях соціальна зрілість особистості частіше трактується як цілісний цикл індивідуального розвитку людини, який включає дитинство, юність і дорослість.

Поняття соціальна зрілість особистості свого роду універсальне, існує на різних етапах розвитку суспільства, але в різних умовах має різний зміст.

Зростання рівнів організації особистості обов'язково веде до зміни життєвої мети, поставленої людиною. Будь-який рівень вищого порядку (якості) знаходить свій вияв у самовизначенні людини. Важливою соціально-психологічною закономірністю, розвитку особистості є те, що особистість є носієм і виразником суспільного і колегіального інтересів. Але вона може бути їх свідомим суб'єктом лише на певному рівні соціальної зрілості, коли особистість самовизначалася і в зв'язку з цим вдосконалює свою активність і підвищує відповідальність.

У багатьох наукових джерелах з проблем, пов'язаних з особистістю, існує думка про ототожнення понять самовизначення і життєвої позиції особистості. Життєва позиція – це спосіб включення особистості в життєдіяльність суспільства: сукупність поглядів,

переконань, соціально значущих, насамперед професійних, умінь і відповідних дій особистості, які реалізують її ставлення до навколишнього світу. Тобто життєву позицію особистості визначають не будь-які її вчинки або дії, а сукупність типових поведінкових актів, стійка лінія поведінки і діяльності. Так, О. Киричук визначає активну життєву позицію як «...систему морального ставлення особистості передусім до природи, частинкою якої вона є; до суспільства в цілому і спільностей, до яких вона належить; до основних видів діяльності, через які й здійснюється внутрішній зв'язок з природою та суспільством [2, с. 15].

Проблема виховання соціальної зрілості особистості торкається питання про її становлення в залежності від цілеспрямованого педагогічного впливу. Відповідно до основних сфер життєдіяльності в структурі самовизначення можна виділити його відносно самостійні різновиди: соціальне, професійне, громадсько-політичне, сімейне, у сфері спілкування. Центральним тут є соціальне самовизначення – інтеграція молоді в основні компоненти соціальної структури суспільства. Соціальне самовизначення включає в себе життєве самовизначення.

Соціальне ж самовизначення характеризує людину як особистість. Цим і визначається індивідуальність, цінність, професійна орієнтація і под. Людина прагне зробити правильний життєвий вибір, і водночас впливати на процеси життєдіяльності суспільства на певному рівні своєї компетенції, відчувати на собі вплив суспільства.

Свідченням того, що особистість досягла періоду соціальної зрілості й включилася в суспільні відносини як цілісна саморегульована система, може бути наявність в особистості соціальної відповідальності як усвідомленої необхідності своєї поведінки для соціального прогресу.

Як зазначено вище, соціальна зрілість, як певний стан людського індивіда, досягається ним на основі оволодіння знаннями, широким колом інтелектуальних умінь. У такому стані людина з відповідальністю здатна аналізувати явища і події, що відбуваються з різних позицій. У судженнях людини існує логічність, обґрунтованість, глибина лише в тому разі, якщо вона зміст пізнання реалізує з метою самовизначення, розвитку активності й підвищує рівень індивідуальності та соціальної відповідальності.

Є. Якуба, виходячи з того, що соціальна зрілість характеризує певний стан цілісного розвитку особистості, встановлює спрямований взаємозв'язок з соціальною активністю, «як показник підготовленості й готовності особистості до здійснення соціальних функцій соціальна зрілість є вираженням соціальної активності як якості особистості, її культури» [7, с. 7].

Виходячи з того, що соціальна зрілість особистості виявляється при наявності логічних взаємозв'язків соціального самовизначення молоді людини, її соціальної активності й соціальної відповідальності, ми вважаємо, що цією умовою соціальна зрілість визначає рівень розвитку особистості в залежності від розвитку суспільства.

Такий стан її елементів визначається саме тим, що самовизначення, активність і відповідальність можуть бути реалізовані в практичній діяльності при наявності взаємозв'язків між новоутвореннями особистості.

Соціальна зрілість не може бути досягнута без нерозривної єдності виховання і самовиховання, без наявності в ній потреби у саморозвитку.

Розглядаючи особливості поняття «соціальна зрілість особистості», необхідно уявити систему впливів, яка здійснюється з боку суспільства на процес формування. Таке уявлення передусім спрямоване на розкриття особистісних відправних точок як у формуванні особливостей соціальної зрілості, так і в їх реальному вияві на всіх рівнях розвитку, в усіх механізмах виховання і поведінки людини. Це значить, що в педагогічному аналізі зрілість особистості виступає як заломлення через індивідуальність типових рис соціальної неоднорідності суспільства.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Соціальна зрілість виявляється насамперед не в рівні знань людини, хоча суспільно

необхідний рівень освіти є умовою досягнення соціальної зрілості. Її реальним виявом виступає діяльність людини. Даючи характеристику соціально зрілої людини, не можна уявити її як деякий рубіж, досягнувши рівня якого людина назавжди залишається соціально зрілою. Соціальна зрілість є підсумком складного процесу виховання і самовиховання особистості. І якщо людина припиняє працювати над собою, то через певний проміжок часу вона відстане від інших у рівні свого загального розвитку, а, отже, вона не зможе бути соціально зрілою.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо в дослідженні особливостей розвитку соціальної зрілості та її кореляції із професійними аспектами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Канішевська Л. В. Виховуємо соціально зрілу особистість: наук.-метод. посібник для педагогів інтернатних закладів. К. : Ін-т проблем виховання АПН України, 2009. 158 с.
2. Киричук О. В. Формування в учнів активної життєвої позиції. К. : Радянська школа, 1983. 136 с.
3. Лебедик М. П. Технологія атестації цілісного розвитку особистості на основі оцінок соціальної зрілості учасників педагогічного процесу: монографія. Полтава: РВВ ПУСКУ, 2003. 305 с.
4. Лебедик Н. П. Суспільна атестація студентів педвузу на основі соціальної зрілості особистості. Полтава: ПГПІ, 1987. 23 с.
5. Радул В.В. Соціальна зрілість особистості: монографія. Харків: Мачулін, 2017. 442 с.
6. Яворська Г. Х. Соціально-професійна зрілість курсантів вищих закладів освіти МВС України: монографія. Одеса: ПЛАСКЕ ЗАТ, 2005. 408 с.
7. Якуба Е. А. Поняття соціальної активності особистості. *Соціальна активність фахівця: витoki та механізм формування (соціологічний аналіз)*. Х. : Вища школа. 1983. 216 с.

REFERENCES

1. Kanishevska L. V. Vykhovuiemo sotsialno zrilu osobystist: nauk.-metod. posibnyk dlia pedahohiv internatnykh zakladiv. K. : In-t problem vykhovannia APN Ukrainy, 2009. 158 s. [in Ukrainian].
2. Kyrychuk O. V. Formuvannia v uchniv aktyvnoi zhyttievoi pozytsii. K. : Radianska shkola, 1983. 136 s. [in Ukrainian].
3. Lebedyk M. P. Tekhnolohiia atestatsii tsilisnoho rozvytku osobystosti na osnovi otsinok sotsialnoi zrilosti uchasnykiv pedahohichnoho protsesu: monohrafiia. Poltava: RVV PUSKU, 2003. 305 s. [in Ukrainian].
4. Lebedyk N. P. Suspilna atestatsiia studentiv pedvuzu na osnovi sotsialnoi zrilosti osobystosti. Poltava: PHPI, 1987. 23 s. [in Ukrainian].
5. Radul V.V. Sotsialna zrilist osobystosti: monohrafiia. Kharkiv: Machulin, 2017. 442 s. [in Ukrainian].
6. Yavorska H. X. Sotsialno-profesiina zrilist kursantiv vyshchychkh zakladiv osvity MBS Ukrainy: monohrafiia. Odesa: PLASKE ZAT, 2005. 408 s. [in Ukrainian].
7. Yakuba E. A. Poniattia sotsialnoi aktyvnosti osobystosti. Sotsialna aktyvnist fakhivtsia: vytoky ta mekhanizm formuvannia (sotsiolohichniy analiz). Kh. : Vyshcha shkola. 1983. 216 s. [in Ukrainian].